

ROKOPIS MLADOSTNIH LATINSKIH PESMI TOMAŽA HRENA (*LIBELLUS POEMATUM*, NUK, MS 84)

Matej Hriberšek

Filozofska fakulteta, Ljubljana
matej.hribersek@guest.arnes.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.179-185

Rokopis Ms 84 z naslovom *Libellus poematum sive carminum variorum generum*, ki ga hrani Rokopisni oddelek NUK v Ljubljani, je zanimiva rariteta in posebnost v obsežni zapuščini Tomaža Hrena. V njem je zbranih 73 Hrenovih mladostnih latinskih pesmi, ki dokazujejo, da je bil pisec izjemno dober latinist in spreten verzifikator, v slovenskem prostoru pa nedvomno najboljši latinski pesnik svojega časa. V prispevku so predstavljene nekatere kodikološke, deloma pa tudi vsebinske lastnosti rokopisa.

Tomaž Hren, protireformacija, latinsko pesništvo, 16. stoletje

Manuscript Ms 84 with the title *Libellus poematum sive carminum variorum generum*, preserved in the Manuscript, Rare and Old Prints Collection of the National and University Library (NUK) Ljubljana, is an unusual rarity in the extensive manuscript heritage of Tomaž Hren (Thomas Chrön). The manuscript contains 73 juvenile Latin poems by Hren, which prove that the author was an excellent Latinist and skilfull versifier, in the Slovene lands undoubtedly the best Latin poet of his time. In the article some codicological details of the manuscript are presented, as well as some characteristics of its content.

Thomas Chrön (Tomaž Hren), Counter-Reformation, Latin poetry, 16th century

Hrenov *Libellus poematum* v slovenskem slovstvenem izročilu

Libellus poematum (Knjižica pesnitev), 147 strani obsegajoča rokopisna zbirka mladostnih latinskih pesmi Tomaža Hrena, je eden najlepših primerov latinske pesniške ustvarjalnosti na Slovenskem, vendar ostaja ob Hrenovi škofovski in dušnopastirski dejavnosti, ob njegovem protireformacijskem delovanju in pomenu za slovenski jezik v slovenski literarni zgodovini precej neopažena. Pohlin (1862: 13) je v svojem bibliografskem popisu *Bibliotheca Carnioliae* ne navaja; omeni sicer, da je napisal precej del (*plura scripsit*), a navaja samo tista, ki jih je zapustil neizdana (*inedita reliquit*). Zbirko in ohranjeni rokopis omenja Šafarík, ki Hrena navaja kot domnevne avtorja (Šafařík 1864: 18). Jakob Stepišnik, avtor prve obsežnejše Hrenove biografije, je ne omenja (Stepišnik 1856). Prvi, ki je zbirki posvetil več prostora, je bil Peter Radics; širši javnosti jo je predstavil najprej kot zanimivo rariteto, ki natančneje orisuje lik samega Hrena in njegovih sodobnikov (Radics 1864), pozneje pa je v *Letopisu Matice slovenske* analiziral nekaj zanimivejših pesmi, predstavil njen pomen in ozadje nastanka ter natančneje orisal tudi Hrenovo izobraževalno pot (Radics 1878).

Zbirka je v slovenskih literarnih zgodovinah omenjena zgolj skromno ali pa sploh ne. Podobno kot Stepišnik je ne omenjata Kidrič (1929–1938) in Grafenauer (1917, 1973); Rupel (1956: 280), Slodnjak (1968: 42) in Pogačnik (1968: 163) jo predstavijo v zgolj enem stavku, nič kaj dosti več o njej ne pove Josip Turk (1928a, 1928 b). Med slovenskimi literarnimi zgodovinarji jo je najboljšeje predstavil Karel Štrekelj (2012: 257–259). Več pozornosti so zbirki namenili klasični filologi; Primož Simoniti je kritično oceno zbirke vključil v svoj pregled novolatinske literarne ustvarjalnosti med Slovenci v drugi polovici 16. stoletja (Simoniti 1980: 198–199), doslej najboljšeje predstavitvi pa je napisal Kajetan Gantar (1987, 1989).

Kodikološki opisi rokopisa

Rokopis, ki je danes del zbirke Rokopisnega oddelka NUK pod signaturo Ms 84, je prej hranila licejska knjižnica v Ljubljani pod signaturo št. 84 Msc, kar potrjuje tudi knjižničarski vpis na prvi notranji platnici. Provenienca rokopisa ni znana, ohranilo se ni nobeno poročilo knjižničarjev licejske knjižnice, kako je rokopis prišel tja v hrambo, pa tudi poznejše sporadične omembe v strokovni literaturi ne razkrivajo tradicije njegove preoddaje. Rokopisno besedilo obsega 77 folijev, od katerih so prva dva in zadnja dva prazni, 73 folijev pa je popisanih obojestransko (*retro – verso*), kar pomeni, da besedilo rokopisa obsega skupaj 146 popisanih strani. Foliji so zbrani v zvezek, vezan v usnje svetlo rjave barve, ki ima na hrbtni strani napis *Chroenn Libellus poematum* (Hren, Knjižica pesnitev), obreza pa je umazano zelene barve. Današnja vezava zvezka ni izvirna, ampak je bila narejena v prvi četrtini 19. stoletja (ali je to prva vezava, ni bilo mogoče ugotoviti); na papirju je hladni žig, ki ga danes kljub natančnemu pregledu s prostim očesom skorajda ne moremo več razbrati, in sicer doprsna podoba cesarja Franca II. z napisom *Deutschlands Befreier Franz der Zweite* (Osvoboditelj Nemčije Franc II.), na dveh listih pa je kot hladni žig cesarski grb, okoli katerega je napis *Gott erhalte den Kaiser von Oestreich – 1813* (Bog ohrani cesarja Avstrije – 1813 (prim. anon. 1897: 610)). Foliji so skoraj vsi enako veliki in merijo 20 × 15 cm; malenkostno večja sta le 15. in 17. folij, posebej pa zaradi svoje strukture in verzifikacijskih posebnosti izstopa 22. folij, ki je dvakrat večji kot drugi in meri 40 × 31 cm; gre za pesem v elegičnih distihih z naslovom *Colloquium inter serenissimos Archiduces Carolum patrem, et Ferdinandum filium recens natum, de bello Turcico ineundo* (Pogovor med presvetlima nadvojvodoma očetom Karlom in pravkar rojenim sinom Ferdinandom o začetku vojne s Turki).

Ko je bil rokopis zvezan, naročnik očitno ni preveril, ali je rokopisno gradivo zvezano pravilno. Knjigovez je namreč precej pomešal strani, zato je potrebno pri branju izvirnika za pravilen vrstni red precej listanja. Na pomešan vrsti red folijev je opozoril že avtor prvega prepisa Hrenovih pesmi (anon. 1897: 610). Pravilen vrstni red folijev je naslednji: pri folijih od 1 do 21 ni posebnosti; med 21. in 23. folijem je vrinjen sicer neoštevilčeni 22. folij, na katerem je že omenjena pesem *Colloquium inter serenissimos Archiduces Carolum patrem, et Ferdinandum filium*, ki je bil nedvomno vstavljen naknadno in prekine pesem z naslovom *Distichon numerale, annum ortus continens* (Številčno dvostišje, ki vsebuje leto rojstva); ta se nadaljuje tudi na

23. foliju; od 23. do 48. folija ni posebnosti; nato je treba vstaviti folije od 57 do 64; sledijo foliji od 49 do 56; rokopis zaključujejo foliji od 63 do 73.

Črnilo, ki ga je pisec uporabil za zapis pesmi, je do vključno 48 folija (torej dve tretjini rokopisa) izrazite temne barve, od 49. folija naprej pa je nekoliko obledelo; bolj ko se bližamo koncu rokopisa, bolj je črnilo blede, kar morda nakazuje, da je delo nastalo v vsaj dveh etapah. Ob sami pisavi se zastavlja tudi vprašanje avtorstva: je Hren res avtor teh pesmi? Grafološka analiza ni bila narejena, vendar pa vsaj dva dejavnika nedvomno potrjujeta Hrenovo avtorstvo. Prvi dejavnik je primerjava besedila s pisavo v ohranjeni Hrenovi rokopisni ostalini (arhivski viri, dokumentacija itn.), ki pokaže, da gre za identično, nesporno Hrenovo pisavo. Drugi dejavnik je vsebinski; tu pristnost potrjuje že sama uvodna pesem, ki jo je Hren posvetil svojemu ujcu Gašperju Žitniku, pa tudi nekateri odlomki v drugih pesmih, katerih vsebina je bolj osebne narave (npr. v. 51–68 v 27. pesmi z naslovom *Triumphus amoris* (Zmagoslavje ljubezni), kjer opisuje svoje slovo od domačih: brata, sestre in še posebej matere).

Nastanek rokopisa

Vsi raziskovalci, ki so se ukvarjali s Hrenom in so obravnavali tudi njegovo pesniško zbirko, soglašajo, da gre za Hrenove mladostne pesnitve, ki jih je zbral in zapisal sam. Posebnega naslovnega lista ni. Prva stran besedila, na kateri tudi knjižnični žig dokazuje, da je bil rokopis last licejske knjižnice (k. k. Liceal-Bibliothek zu Laibach), se začneja s Kristusovim monogramom IHS. Sledi stilizirano zapisan naslov: *Libellus poematum sive carminum variorum generum Thomae Chrönn Labacensis Carniolani LL. Candidati* (Knjižica pesnitev ali pesmi različnih vrst Tomaža Hrena, Ljubljánčana, Kranjca, kandidata svobodnih umetnosti). Ohranjene pesmi ne predstavljajo celotnega Hrenovega latinskega pesniškega opusa, ampak je za zbirko očitno izbral nekatere bolj uspele. Ne sledijo si po kronološkem zaporedju; za nekatere je datum nastanka mogoče razbrati iz same pesmi, za večino pa je potrebna temeljita vsebinska analiza in raziskava njihovega zgodovinskega ozadja ali biografije naslovljencev. Datum nastanka lahko zanesljivo določimo za naslednje pesmi: 1. 1581; 5. 1582; 7. 1584; 8. 1583; 22. 1577; 23. 1576; 25. 1584; 28. 1585; 29. 1580; 39. 1584; 42. 1585; 44. 1585; 45. 1582; 47. 1585; 54. 1585; 57. 1586; 60. 1576; 61. 1586; 63. 1586; na koncu teh pesmi namreč avtor sam zapiše datum nastanka ali pa ga je mogoče razbrati iz kronograma. Nastajale so torej približno v obdobju od 1576 do 1586; Hren jih je verjetno zapisal leta 1586 (ali morda 1587). Štiri pesmi so izšle tudi kot posebni natisi: tri pri tiskarju Stephanu Kreuzerju (pesem 5 leta 1582; pesem 8 leta 1583; pesem 7 leta 1584), ena pa pri tiskarju Georgu Widmanstetterju (pesem 61 leta 1586) (prim. tudi Simoniti 1972: 29). Nekaj težav pri dataciji povzroča navedba v naslovu: *Libellus poematum ... Thomae Chrönn ... Carniolani LL. Candidati* (Knjižica pesnitev ... Tomaža Hrena ... Kranjca, kandidata LL.). LL. lahko pomeni: a) *litterarum* (?); b) *artium liberalium* (svobodnih umetnosti); c) *legum* (prava). Hren je po končani jezuitski gimnaziji v Gradcu (1573–1579) od imatrikulacije 13. oktobra 1579 naprej študiral na dunajski artistski fakulteti (zaradi neohranjenih

matrikul artistične fakultete za to obdobje tega sicer ni mogoče zanesljivo potrditi), kjer očitno ni dosegel niti bakalavreata, jeseni 1584 pa se je vpisal na juristično fakulteto in študij je hotel nadaljevati tudi v Padovi (Lukan 1998: 9–12). Ker so pesnitve nastajale v obdobju 1576–1586, lahko torej *candidatus LL.* pomeni ali »kandidat svobodnih umetnosti« ali »kandidat prava«. Ali je nameraval zbirko objaviti, ni znano; vsekakor je besedilo pripravil tako, da je bilo pripravljeno za tiskarsko postavitev in natis. To nakazuje tudi številčenje strani, ki ni numerično, ampak je po ustaljeni pisateljski in izdajateljski navadi tega obdobja na konec vsake strani zapisana začetna beseda naslednje strani.

Hrenova knjižica je raznolika antološka zbirka, v katero je vključenih 73 pesmi različnih dolžin, ki skupaj obsegajo 2.679 verzov. Najkrajše so kratki epigrami, ki obsegajo zgolj dva verza (takih je 11), najdaljša pesem *Triumphus amoris* (Zmagoslavje ljubezni) pa obsega 372 verzov. Hren v pesmih uporabi štiri klasične antične metrične oblike. Največkrat uporabi elegijsko dvostišje (54 pesmi, torej več kot dve tretjini celotne zbirke), v heksametru je napisanih 12 pesmi, v sapfiški kitici pet pesmi in v alkajski kitici dve pesmi. Najdaljše pesmi, tj. pesmi, ki obsegajo več kot 100 verzov, so: 5. pesem (112 verzov), 27. pesem (372 verzov), 28. pesem (170 verzov), 30. pesem (120 verzov), 45. pesem (132 verzov), 55. pesem (162 verzov) in 61. pesem (120 verzov). Nekatere pesmi so bile namenjene uglasbitvi, npr. 10., 11., in 31. pesem.

Prevedi in prepisi

Čeprav je *Libellus poematum* v strokovni literaturi večkrat omenjen, je navadno predstavljen zgolj kot zanimiva rariteta. Radics (1864: 77–78) je v svojem prispevku zgolj opisno predstavil nekatere pesmi, prav tako Štrekelj (2012: 257–259). Glaser (1894: 147–148) je podal zgolj kratek pavšalni vsebinski oris nekaterih pesmi, sicer kratko, a zelo navdušujočo predstavitev pa najdemo pri Prelesniku (1901: 10–12), ki je poskusno prevedel tudi zadnjih pet kitic 22. pesmi (sapfiška kitica). Simoniti (1980: 198–199) je v svoji predstavitvi kritično podal nekaj kratkih vsebinskih poudarkov. Najnatančnejšo predstavitev in analizo Hrenove zbirke pa je v dveh razpravah napisal Kajetan Gantar (1987, 1989); v nji je predstavil in analiziral vsebino in slog nekaterih najbolj zanimivih pesmi, prispevka pa je dopolnil z nekaj prevodnimi odlomki: s prevodom prvih dveh kitic 58. pesmi, napisane v sapfiških kiticah in posvečene štajerskemu deželnemu fiziku Jakobu Straussu ob njegovi poroki z Gertrudo Sporrer, ter 12 verzov iz 27. pesmi (Gantar 1987: 50–52); s prevodom 40. pesmi (22 pridevkov za Marijo v krščanski liturgiji v petih heksametrih), enega elegičnega distiha iz 46. pesmi (ob smrti Krištofa Attemsa, sina Jakoba Attemsa), epigrama na stiškega opata Lavrencija ob rojstnem dnevu (56. pesem), prvih 20 verzov 27. pesmi (*Triumphus amoris*) in verzov 51–68 iste pesmi (Gantar 1989: 90–94). Integralnega prevoda zbirke še ni, prav tako tudi ne komentarja.

Leta 1897 je v štirih številkah periodične publikacije *Zgodovinski zbornik. Priloga Ljubljanskemu škofijskemu* izšel prvi prepis Hrenove pesniške zbirke s kratkim predstavitvenim uvodom (anon. 1897). Avtor uvoda in prepisa ni znan; morda je bil to

Matija Prelesnik ali pa Peter Radics. Besedilo je večinoma lepo berljivo, v prepisu pa je ostalo več kot 30 napak, npr. *ornatur* nam. *ornata* (pesem 27); *Lycaei* nam. *Lyaei* (pesem 45); *dum* nam. *tunc* (pesem 45); *fugientis aevi* nam. *efugientis aevi* (pesem 54); *ferentem* nam. *ferientem* (pesem 55) ... Ob obravnavi rokopisa je bil leta 2017 narejen nov prepis (avtor Matej Hriberšek).

Nekaj posebnosti besedila izvirnika

1. Velike začetnice. Po vzoru antičnega zapisovanja je vsaka začetna beseda verza zapisana z veliko začetnico. Vse pesmi so naslovljene in zapisane sklenjeno, brez vmesnih presledkov; presledke je Hren naredil le tam, kjer v besedilu pride do vsebinskega preloma oz. do zaključka vsebinskega sklopa. Z veliko začetnico so zapisana tudi imena, božanska imena in personifikacije, vendar zapisovanje ni dosledno.

2. Raba slogovnih prvin. Najbolj izrazito izstopajoči slogovni sredstvi sta kronogram (pesmi 23, 29, 39, 47, 57, 60, 63, 73) in akrostih (pesmi 4, 9, 15, 19, 24, 56, 72); med akrostihi izstopa šestkratni akrostih v 24. pesmi. Včasih Hren uporabi tudi besedne igre, npr. pesem 18, kjer se v besedilu šestkrat ponovi ime Anna Maria in štirikrat priimek Averin.

3. Uporaba ligatur in okrajšav:

- a) splošne ligature, npr. ligaturi za *etc.* in *et*; *q* z ligaturo = *-que*; pogosta je ligatura za *n*, npr. *ta<n>ta* ...;
- b) ligature in okrajšave za stalne izraze, funkcije in nazive, npr. *Mti* z ligaturo = *Maiestati*; *Dni* z ligaturo = *Domini*; *Caes.* = *Caes<areae>*; *Phiae* z ligaturo = *Ph<ilosoph>iae*; *noie* z ligaturo = *no<m>i<n>e*; *I. C.* = *Imperatorius Caesarensis* ...;
- c) ligature za sklonske končnice:
 - c1) za imenovalnik ednine moškega spola na *-us*, npr. *ulm<us>*, *sordid<us>* ...;
 - c2) za tožilniško končnico ednine *-m* in za končni *-m* nasploh: *Tubinga<m>*; *Scriptu<m>*; *nove<m>*; *maritu<m>*; *honore<m>*; *quoda<m>* ...;
- č) mestoma pri ligaturah nastopi pomenska nejasnost, npr. pesem 11 (v naslovu): *p* z ligaturo = *p<er>* ali *p<ropter>*?

4. Dvomljiva mesta zaradi nečitljivega zapisa, npr. *fronde* : *fronte*; *iudex* : *index*; *balans* : *halans*; *notae* : *votae*; *petita* : *potita*; *lactabant* : *laetabant*; *dolubra* : *delubra* ...

5. Hrenovi avtorski popravki, dopisani v samem besedilu, npr.: pesem 27: *Quemq<ue> Phylistaeos subita oppressisse ruina / Dicunt, nec certam pertimuisse necem.* (nam. *necem* dopisano in prečrtano *manum*); pesem 27: *Wolfgangus pueri facta rapina trucis*; pod verzom dopisana različica: *Praeda duo nuper facti opule<n>ta Ducis*; pesem 28: *Austria qua clivo subiacet ora, tulit* (pod *clivo* pripisana različica *Styrae*); pesem 28: *Nomine sic pariter ANNA verenda pari* (nad *pariter* pripisano *mater*); pesem 55: *Sive polo chlamydem Tyrio spectabilis ostro* (nad

Tyrío pripisano *rutilo*); pesem 55: *Seu paradisi pictis in vallibus errans* popravljeno v *Sive pictis nemorum paradisi in vallibus errans ...*

6. Posebnosti pri zapisovanju:

- a) zapisovanje *i* na začetku besede z *j* ali *i*: *Juppiter* : *Iuppiter*; *Janus* : *Ianus*; *jam* : *iam*; *juvenum* : *iuvenum*; *jecerat* : *iecerat*; *iucundo* : *jucundo*; *iudicis* : *judicis* ...;
- b) nejasnosti pri zapisovanju diftongov *ae* in *oe*: *faedera* nam. *foedera*, *praelia* nam. *proelia* ...;
- c) zaznamovanje okrajšanih oblik s strešico, npr. *dicâsti* nam. *dicavisti*; *repostas* nam. *repositas*; *vincĭa* nam. *vincula*; *porgis* s strešico nad *r* in *g* = *porrigis* ...;
- č) hiperkorektivizmi (značilno za srednje- in novoveško latinizacijo): *faelices*, *foelices* (nam. *felices*); *Camaenis*, *Camoenis* (nam. *Camenis*); *charum*, *charae*, *chare* (nam. *carum*, *carae*, *care*) ...

7. Težave pri določanju ločil. Zaradi pik in madežev v popisnem materialu je pogosto težko ločevati vejice in pike; včasih se je pri določitvi mogoče opreti na vsebino, a ne vedno.

8. Mehanske poškodbe. Pri 18. pesmi del besedila manjka, ker je list odrezan (najbrž je do poškodbe prišlo pri prevezavi).

Sklep

Libellus poematum je le drobec v sicer obsežni Hrenovi zapuščini (prim. Baraga 1997); ob siceršnji potisnjenosti latinske ustvarjalnosti na Slovenskem v ozadje ni nenavadno, da je zbirka precej neznana. Hren ni pesnil samo v mladosti, ampak občasno tudi pozneje (npr. sramotilna pesem zoper Lutra, pesem ob zmagi pri Sisku leta 1594, metrični napisi ipd.; gl. Radics 1878: 12; Simoniti 1972: 29; Simoniti 1980: 199). Večinoma gre za priložnostne pesmi, ki jih je Hren posvetil sorodnikom, znancem, prijateljem, učiteljem in vladarjem ob praznovanjih in pomembnih življenjskih prelomnicah (ob porokah, smrtih, rojstnih dneh ipd.), z njimi pa dobimo vpogled v njihovo življenje in obenem tudi delen vpogled v Hrenovo zasebno življenje. Njegovo pesništvo je učeno in temelji na formalni in metrični raznolikosti, besednih igradah, metaforiki, uporabi slogovnih prijemov ter klasičnih antičnih, deloma pa tudi krščanskih motivih. Hren ni bil pesnik velikega formata, ampak zelo večš verzifikator, ki je znal posegati po široki paleti latinskih jezikovnih in slogovnih prijemov in prvin, skratka: bil je spreten formalist, ki je v svoji latinski poeziji prepletal humanistične, manieristične in zgodnje baročne prvine. V pesmih velikokrat ni pravega lirizma, čeprav so nekateri pasusi lirično zelo dognani; imajo pa veliko dokumentarno, zgodovinsko in literarnozgodovinsko vrednost.

Viri in literatura

- anon., 1897: *Libellus poematum sive carminum variorum generum Thomae Chrönn Labacensis Carniolani LL. Candidati*. Zgodovinski zbornik. Priloga Ljubljanskemu škofijskemu listu 10, št. 39, 610–624; št. 40, 627–640; št. 41, 642–656; št. 42, 658–670.
- BARAGA, France, 1997: Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 19, 1–169.

- GANTAR, Kajetan, 1987: *Ob štiristoletnici Hrenove latinske pesniške zbirke*. Erika Mihevc - Gabrovca idr. (ur.): *Antični temelji naše sodobnosti*. Referati slovenskih udeležencev na 4. znanstvenem zborovanju Zveze društev za antične študije Jugoslavije v Pulju od 12. do 17. oktobra 1986. Ljubljana: Društvo za antične in humanistične študije Slovenije.
- GANTAR, Kajetan, 1989: *Hrenova mladostna pesniška zbirka: latinska verzifikacija med humanizmom in barokom*. Aleksander Skaza, Ada Vidovič Muha, Jože Sever (ur.): *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 9. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 89–98.
- GLASER, Karol, 1894: *Zgodovina slovenskega slovstva*. I. zvezek: *Od početka do francoske revolucije*. Spisal dr. Karol Glaser, profesor pri c. kr. drž. gimnaziji v Trstu. Ljubljana: Slovenska matica.
- GRAFENAUER, Ivan, ¹1917, ²1973: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. ¹Ljubljana, ²Celje.
- KIDRIČ, France, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana.
- LUKAN, Walter, 1998: *Gradivo k biografiji škofa Tomaža Hrena v arhivskih virih*. Edo Škulj (ur.): *Hrenov simpozij v Rimu*. Simpoziji v Rimu 15. Celje: Mohorjeva družba, Slovenska teološka akademija v Rimu. 7–21.
- POGAČNIK, Jože, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Maribor.
- POHLIN, Marko, 1862: *Marci a S. Paduano Er. Aug. Disc. Ord. Prof. Bibliotheca Carnioliae ...* Redigirt von August Dimitz. Laibach.
- PRELESNIK, Matija, 1901: *Protireformacija na Kranjskem*. *Katoliški obzornik* 5/1. 3–17, 99–115, 206–224, 296–341.
- RADICS, Peter von, 1864: *Das Manuscript der k. k. Studienbibliothek in Laibach: »Libellus Poematum Thomae Chrön«*. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain 19. 76–79.
- RADICS, Peter pl., 1878: *Tomaž Chrön, pesnik, mecén umetelnosti in podpornik vednosti*. Kulturno zgodovinska študija. *Letopis Matice slovenske za leto 1878*. III. in IV. del. Ljubljana. 1–33.
- RUPEL, Mirko, 1956: *Protireformacija in barok*. Lino Legiša, Alfonz Gspan (ur.): *Zgodovina slovenskega slovstva*. I. *Do začetkov romantike*. Ljubljana: Slovenska matica.
- SIMONITI, Primož, 1972: *Sloveniae scriptores Latini recentioris aetatis. Opera scriptorum Latinorum Sloveniae usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*. Zagreb, Ljubljana: JAZU, SAZU.
- SIMONITI, Primož, 1980: *Pregled novolatinske književnosti med Slovenci v drugi polovici XVI. stoletja*. *Živa antika* 30. 193–203.
- SLODNJAK, Anton, 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana.
- STEPISCHNEGG, Jakob M., 1856: *Thomas Chrön, Fürstbischof von Laibach*. Nach seinem Leben und Wirken geschildert von Jakob Stepischneegg. Salzburg.
- ŠAFAŘÍK, Paul Jos., 1864: *Paul Jos. Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur*. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse hrsg. von Josef Jireček. I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum. Praga: Verlag von Friedrich Tempsky.
- ŠKULJ, Edo (ur.), 1998: *Hrenov simpozij v Rimu*. Simpoziji v Rimu 15. Celje: Mohorjeva družba, Slovenska teološka akademija v Rimu.
- ŠTREKELJ, Karel, 2012: *Zgodovina slovenskega slovstva*. I–II. Uredil Matija Ogrin. Besedilo za izdajo pripravili in z opombami opremili člani uredniškega odbora Darko Dolinar ... [idr.]. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TURK, Josip, 1928a: *Tomaž Hren*. *Bogoslovni vestnik* 8/I. 1–30.
- TURK, Josip, 1928b: *Hren, Tomaž*. *SBL* I/3. Ljubljana. www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/